



Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

SZ ./. riksåklagaren ang. häktning

*(Hovrättens för Västra Sverige beslut den 28 september 2020
i mål Ö 4821-20)*

Högsta domstolen har förelagt mig att ge in yttrande i en fråga om häktning. Jag vill anföra följande.

Min inställning

Jag bestrider ändring av hovrättens beslut och motsätter mig att prövningstillstånd meddelas.

Bakgrund

Åklagarens uppgifter

Åklagaren har yrkat att SZ skulle häktas som på sannolika skäl misstänkt för grovt vapenbrott. Vid häktningsförhandlingen redovisade åklagaren de omständigheter som yrkandet grundades på, enligt häktningspromemoria som gavs in till tingsrätten, samt uppgav muntligt att en av de övriga två medmisstänkta hade erkänt brottet och "tagit på sig" alla vapen och all ammunition.

Det första häktningsbeslutet

SZ häktades av tingsrätten den 11 september 2020 som på sannolika skäl misstänkt för grovt vapenbrott. Han överklagade häktningsbeslutet. Hovrätten, som avslog överklagandet, anförde bl.a. följande i sina skäl (Hovrättens för Västra Sverige beslut den 15 september 2020 i mål Ö 4690-20).

[SZ] har gjort gällande att åklagaren vägrat att till honom lämna ut information om vad andra misstänkta i målet anför. Närmare bestämt har [SZ] begärt att få ta del av förhör där en annan misstänkt har tagit på sig ansvaret för det brott som [SZ] häktats för. Det följer av objektivitetsprincipen och principen om equality of arms att åklagaren inte kan neka den tilltalade att ta del av sådant utredningsmaterial som talar till den misstänktes fördel.

Rättigheten till en rättvis rättegång uttrycker, i nu aktuellt hänseende, en generell rättsstatsprincip om en process mellan två jämställda parter (principen om equality of arms). Enligt denna princip ska det råda en rimlig balans mellan parterna i processen. Den tilltalade får inte ställas i en

processuellt underlägsen situation jämfört med åklagaren. Denna rättighet innebär i princip att parterna ska ha kunskap om och möjlighet att kommentera all bevisning eller argumentation som motparten anfört i syfte att kunna påverka domstolens avgörande (se rättsfallet Brandstetter, appl. 11170/84, dom av den 28 augusti 1991, § 67 och Schöps, appl. 25116/94, dom av den 13 februari 2001). Rättigheten är således åsidosatt i de fall när åklagare och domstol har haft tillgång till aktmaterial som försvaret vägrats tillgång till (se rättsfallet Lietzow, appl. 24479/94, dom av den 13 februari 2001, § 44-48). Principen om equality of arms är tillämplig även under förundersökningsstadiet. Det är åklagarens ansvar att bedriva förundersökningen på ett objektivt sätt som tillgodoser den tilltalades rätt till en rättvis rättegång (jfr rättsfallen Salduz, appl. 36391/02, dom av den 27 november 2008, p. 50 och Imbrioscia, appl. 13972/88, dom av den 24 november 1993, p. 36). Av objektivitetsplikten följer också att åklagaren inte kan neka den misstänkte att ta del av sådant utredningsmaterial som talar till den misstänktes förmån. För att försvaret ska ha reell möjlighet att tillvarata den tilltalades rätt kräver rättigheten att försvaret ges tillgång till utredning som är nödvändig för att kunna angripa frihetsberövandet rättsligt. Detta synsätt ligger också till grund för rätten enligt 24 kap. 9 a § rättegångsbalken för den som häktas att få ta del av de omständigheter som ligger till grund för beslutet om häktning. Det kan emellertid inte krävas att åklagaren överlämnar kopior av utredningen. Hur den misstänkte ska få del av utredningsmaterialet får avgöras efter vad som är mest lämpligt i det enskilda fallet (se Fitger m.fl. Rättegångsbalken, kommentar till 24 kap. 9 a § rättegångsbalken).

Som framgår ovan är kärnan i principen om equality of arms rätten att få ta del av motpartens bevis och argument i rättegången för att den ena parten inte ska hamna i processuellt underläge inför domstolen som ska besluta i frågan. Rätten kan dock inte tolkas på så sätt att den tilltalade har en ovillkorlig rätt att under förundersökningsstadiet ta del av sådant utredningsmaterial som överhuvudtaget inte lagts fram inför domstolen och således inte utgör processmaterial. Sådan utredning kan definitionsmässigt inte heller ligga till grund för en domstols beslut att häkta en misstänkt person. Åklagaren är i och för sig skyldig att tillhandahålla sådant utredningsmaterial som talar till den misstänktes fördel. Det kan dock, som ovan angetts, inte ställas något absolut krav på formen för denna informationsplikt utan detta får avgöras från fall till fall. Kravet kan också se olika ut under olika stadier av rättegången. Hovrätten anser att skyldigheten i detta fall fullgjorts genom att åklagaren upplyst rätten om att en annan medmisstänkt erkänt brottet. [SZ:s] rätt till en rättvis rättegång har således inte åsidosatts på grund av att han inte fått ta del av allt förundersökningsmaterial som gäller den medmisstänktes inställning till misstanken.

Tingsrättens beslut att SZ ska vara fortsatt häktad

Tingsrätten beslutade vid en omhäkningsförhandling den 25 september 2020 att SZ skulle kvarbli i häkte och att åklagaren alltjämt skulle ha tillstånd att meddela restriktioner.

Tingsrätten bedömde att SZ alltjämt var på sannolika skäl misstänkt för grovt vapenbrott. Det fanns enligt tingsrätten risk för att SZ genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning. För brottet är inte föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år och tingsrätten fann att det inte är uppenbart att skäl till häktning saknas.

Skälen för häktning uppväger enligt tingsrätten det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för SZ eller för något SZ:s rätt till en rättvis rättegång utifrån 24 kap. 9 a § rättegångsbalken och principen om equality of arms.

Hovrättens beslut att SZ ska vara fortsatt häktad

SZ, som yrkade att hovrätten skulle försätta honom på fri fot, yrkade även att hovrätten inför sin prövning av häkningsfrågan skulle förelägga åklagaren att

till honom utge de förhör som åklagaren sammanfattat samt hänvisat till vid häktningsförhandlingen i tingsrätten den 11 september 2020.

Hovrätten avslag SZ:s överklagande avseende häktningen och anförde bl.a. att det framgår av utredningen i målet att åklagaren muntligen vid en häktningsförhandling där SZ var närvarande har presenterat medmisstänkta inställning till brottsmisstanken. Mot den bakgrunden ansåg hovrätten att SZ rätt till en rättvis rättegång inte åsidosatts på grund av att han inte fått del av allt förundersökningsmaterial. Det saknades enligt hovrätten därmed skäl att förelägga åklagaren att yttra sig eller presentera ytterligare utredningsmaterial innan frågan om häktning prövas slutligt av hovrätten.

Överklagandet

SZ har yrkat att Högsta domstolen ska försätta honom på fri fot.

Som grund för sitt yrkande har han uppgett följande. SZ har berövats en rättvis rättegång då brister förelegat utifrån objektivitetsplikten samt principen om equality of arms varför det inte längre är proportionerligt att han hålls häktad. Frågan om tillgången till sådant material som talar till den misstänktes förmån vid häktning i enlighet med objektivitetsplikten samt principen om equality of arms har inte prövats tidigare av Högsta domstolen, varför prejudikatdispens föreligger. Högsta domstolen har i beslut den 22 september 2020 också anført att regelverket kring 24 kap. 9 a § rättegångsbalken och häktning är en prejudikatintressant fråga. Högsta domstolen ansåg dock vid det beslutet att för kort tidsram förelåg. En betydligt längre tidsram för ett avgörande föreligger dock nu. SZ har i överklagandet bl.a. hänvisat till Europadomstolens dom i målet Lietzow mot Tyskland.

Grunder för min inställning

Rättslig reglering

Grund för häktning

De grundläggande bestämmelserna om häktning finns i 24 kap. 1 § rättegångsbalken.

Den som på sannolika skäl är misstänkt för ett brott, för vilket är föreskrivet fängelse ett år eller däröver, får häktas, om det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han avviker eller på något annat sätt undandrar sig lagföring eller straff, genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning eller fortsätter sin brottsliga verksamhet (första stycket).

Är för brottet inte föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år, ska häktning ske, om det inte är uppenbart, att skäl till häktning saknas (andra stycket).

Häktning får ske endast om skälen för åtgärden uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för den misstänkte eller för något annat motstående intresse (tredje stycket).

Rättens underlag för ett häktningsbeslut

Den som yrkar häktning ska ange de omständigheter som yrkandet grundas på. Detsamma gäller i fråga om en begäran om tillstånd till restriktioner enligt 24 kap. 5 a § rättegångsbalken. Den anhållne och hans försvarare ska få tillfälle att yttra sig. Utöver vad handlingarna från förundersökningen innehåller samt vad parterna i övrigt anför får utredning angående brottet inte läggas fram, om det inte finns särskilda skäl till det. (24 kap. 14 § rättegångsbalken.)

Det finns inte något formellt krav på att åklagaren ska ge in en häktningspromemoria eller annat skriftligt underlag till stöd för häktningsyrkandet (prop. 1986/87:112 s. 45).

Innan åtal väckts anses ett beslut om häktning inte få grundas på andra omständigheter och skäl än sådana som åberopats av åklagaren. Av vikt är, att förhandlingen begränsas till vad som är erforderligt för häktningsfrågans bedömning. (Fitger m.fl. Rättegångsbalken – en kommentar på internet, kommentaren till 24 kap. 14 § rättegångsbalken med där anmärkt litteratur.)

Allmänt om misstänkts rätt till insyn under förundersökningen

En misstänkt persons rätt till insyn i en brottsutredning regleras i bestämmelser i 23 och 24 kap. rättegångsbalken.

Rätten till insyn följer även av den grundläggande rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6 i den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (Europakonventionen). Utmärkande för en rättvis rättegång är att parterna är likställda i processen och att proceduren inte gynnar åklagaren framför den åtalade ("equality of arms"). Den tilltalade får inte ha sämre möjligheter än åklagaren att utföra sin talan i domstolen. Principen gäller även under förundersökningsstadiet. Rätten till en rättvis rättegång innebär också att förfarandet ska vara kontradiktoriskt, vilket syftar till att garantera att båda parter får kännedom om allt material i processen och får tillfälle att framföra sina synpunkter på detta material samt att de har lika goda möjligheter att åberopa bevisning och utföra sin talan i processen. Av Europakonventionen följer inte något krav på att den misstänkte ska ha rätt att ta del av allt material redan under förundersökningsstadiet.

Rätten till insyn enligt bestämmelser i 23 kap. rättegångsbalken

När en förundersökning har kommit så långt att någon skäligen misstänks för brottet, ska den misstänkte underrättas om misstanken när han eller hon hörs (23

kap. 18 § första stycket rättegångsbalken). Den misstänkte och försvararen har efter underrättelsen rätt att fortlöpande, i den mån det kan ske utan men för utredningen, ta del av det som har förekommit vid förundersökningen (23 kap. 18 § andra stycket rättegångsbalken).

När undersökningsledaren har slutfört den utredning som han eller hon anser är nödvändig har den misstänkte och försvararen rätt att ta del av det som har förekommit vid förundersökningen (23 kap. 18 a § rättegångsbalken). Denna rätt omfattar allt material, dvs. även s.k. sidomaterial.

Rätten enligt 23 kap. 18 och 18 a §§ att ta del av vad som förekommit under förundersökningen gäller med de begränsningar som följer av 10 kap. 3 och 3 a §§ offentlighets- och sekretesslagen (2009:400).

Först vid åtalsbeslutet har den misstänkte rätt att få kopior av förundersökningsmaterialet (23 kap. 21 a § rättegångsbalken).

Rätten till insyn enligt 24 kap. 9 a § rättegångsbalken

Den som anhålls eller häktas har rätt att ta del av de omständigheter som ligger till grund för beslutet om anhållande eller häktning (24 kap. 9 a § RB).

Insynsrätten enligt bestämmelsen är ovillkorlig, vilket innebär att rätten inte får begränsas med hänvisning till att det kan skada utredningen eller på grund av sekretess. Bestämmelsen ger alltså den som har frihetsberövats en mer omfattande insynsrätt än 23 kap. 18 § rättegångsbalken.

Bestämmelsen infördes år 2014 som ett led i genomförandet av Europaparlamentet och rådets direktiv 2012/13/EU av den 22 maj 2012 om rätten till information vid straffrättsliga förfaranden. Enligt artikel 7.1 i direktivet ska den som anhålls eller häktas, eller dennes försvarare, få tillgång till sådana handlingar som rör det specifika målet, som är i behöriga myndigheters besittning och som är väsentliga för att i enlighet med nationell rätt effektivt kunna angripa ett beslut om anhållande eller häktning.

Av bestämmelsen i 24 kap. 9 a § rättegångsbalken följer, att det som den enskilde har rätt att ta del av är de ”omständigheter” som ligger till grund för beslutet om anhållande eller häktning.

Genom att använda uttrycket ”omständigheter” i lagtexten ville regeringen tydliggöra att bestämmelsen inte ger den misstänkte en rätt att få en kopia av utredningsmaterialet. Hur den misstänkte ska få del av utredningsmaterialet får, sades det, avgöras efter vad som är mest lämpligt i det enskilda fallet. När det gäller vilket utredningsmaterial som omfattas hänvisas till bestämmelsen i 24 kap. 14 § andra stycket rättegångsbalken enligt vilken åklagaren vid häktningsförhandlingen ska ange de omständigheter som häktningsyrkandet grundas på. Det är dessa omständigheter som den frihetsberövade, genom

bestämmelsens införande år 2014, fick en rätt att ta del av redan vid anhållningsbeslutet. I fråga om vilka omständigheter som den enskilde har rätt att ta del av vid beslut om *häktning* är bestämmelsen en kodifiering, i förtydligande syfte, av vad som gällde redan innan bestämmelsen infördes. (Prop. 2013/14:157 s. 23 och 28.)

Att frågan om hur den misstänkte ska få del av utredningsmaterialet får avgöras efter vad som är mest lämpligt i det enskilda fallet belystes i förarbetena med rättsfallet NJA 2008 s. 883 (a. prop. s. 23). Högsta domstolen uttalade i det målet bl.a. att det faktum att partsinsynen vid allmän domstol inte inskränks genom bestämmelser i sekretesslagen inte innebär att en part alltid har rätt att få ett eget exemplar av en handling eller annat som utgör processmaterial. Beträffande formen för partsinsynen och hur den ska förverkligas i det enskilda fallet finns det, konstaterades det, ett visst utrymme för allmänna lämplighetsöverväganden.

Innebörden av att den frihetsberövade ska ha rätt att ta del av de omständigheter som ligger till grund för beslutet om anhållande eller häktning är, uttalades i förarbetena till bestämmelsen i 24 kap. 9 a § rättegångsbalken, att han eller hon ska ha rätt att ta del av handlingar som är nödvändiga för att en effektiv prövning av beslutet ska kunna komma till stånd. Om sådana handlingar inte har hunnit färdigställas ska den misstänkte, sades det, i möjligaste mån upplysas om innehållet i dessa. Om en misstänkt begär att få del av utredningsmaterial som legat till grund för ett anhållningsbeslut ska åklagaren enligt förarbetsuttalandena alltså tillhandahålla sådant utredningsmaterial som legat till grund för beslutet och som vid tidpunkten för anhållningsbeslutet varit tillgängligt för åklagaren. I den mån utredningsmaterial, eller delar av utredningsmaterial, inte har haft någon betydelse för åklagarens anhållningsbeslut styrs den misstänktes insyns rätt av 23 kap. 18 §. Att utredningsmaterial ska göras tillgängligt för den misstänkte innebär inte att den misstänkte har rätt till en egen kopia av detta material. Utredningsmaterialet ska tillhandahållas på det sätt som bedöms mest lämpligt i det enskilda fallet. (A. prop. 2013/14:157 s. 28.)

I förarbetena påmindes om att det av objektivitetsplikten, som regleras i 23 kap. 4 § rättegångsbalken, följer att åklagaren inte kan neka den misstänkte att ta del av sådant utredningsmaterial som talar till den misstänktes förmån. Det angavs vidare att samma slags överväganden måste göras av åklagaren redan enligt då gällande ordning när han eller hon väljer vilket material som ska presenteras vid en häktningförhandling. Skillnaden med den nya bestämmelsen var, sades det, att åklagaren efter att bestämmelsen infördes måste vara beredd att på begäran från den misstänkte göra sådant material tillgängligt i ett något tidigare skede än vad som gällde enligt dåvarande ordning. (A. prop. s. 24.)

Min bedömning

Skälen för häktning

De omständigheter som åklagaren har angett som grund för sitt häktningsyrkande, vilka framgår av den häktningspromemoria som har getts in till tingsrätten (se tingsrättens akt), innebär att SZ är på sannolika skäl misstänkt för grovt vapenbrott den 2 september 2020 i Trollhättan. Att en, ofta i sammanhanget yngre, person tar på sig ansvaret för grova brott som andra personer är misstänkta för att ha begått tillsammans och i samförstånd med personen förekommer emellanåt numera. Det hindrar inte att andra personer också kan vara misstänkta för brottet.

Brottsmisstanken avser flera misstänkta personer. Det finns därför risk för att SZ genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning. För brottet är inte föreskrivet lindrigare straff än fängelse i två år och det är inte uppenbart att skäl till häktning saknas.

Det rör sig om brottsmisstanke som avser ett allvarligt brott med fängelse i två år som minimum i straffskalan. SZ har varit häktad sedan den 11 september 2020. Skälen för häktning uppväger det intrång eller men i övrigt som åtgärden innebär för SZ eller för något annat motstående intresse.

SZ:s grund för frifotsyrkandet

En misstänkt har rätt att ta del av de omständigheter som ligger till grund för ett beslut om häktning för att han eller hon ska effektivt kunna angripa häktningsbeslutet. Misstänkta har rätt att få del av kopior av handlingar regleras särskilt i 23 kap. 21 a § rättegångsbalken och innebär att en sådan rätt uppstår först när åtal har beslutats.

De omständigheter som ligger till grund för hovrättens beslut att SZ ska vara fortsatt häktad är de som redovisades av åklagaren vid häktningsförhandlingen. Några andra omständigheter, exempelvis de förhörsuppgifter som efterfrågas av försvaret, har domstolen inte fått ta del av och det finns därmed inte något ytterligare som kan ha legat till grund för domstolens beslut om häktning.

Om åklagare och domstolen hade haft tillgång till aktmaterial som försvaret vägrats tillgång till skulle bedömningen av hanteringen i förevarande mål ha varit annorlunda (jfr. det av försvaret åberopade rättsfallet *Lietzow mot Tyskland*, Appl. No. 24479/94, dom den 13 februari 2001, § 44–48). I målet har emellertid SZ fått del av de omständigheter som utgjort grund för rättens beslut att häkta honom.

Åklagaren är enligt objektivitetsplikten skyldig att redovisa sådant som talar till den misstänktes fördel. Detta är bl.a. nödvändigt för att försvaret ska kunna effektivt angripa ett beslut om häktning (jfr 24 kap. 9 a § rättegångsbalken).

Några krav på hur den misstänktes rätt till insyn ska uppfyllas i detta avseende finns emellertid inte. Det finns inte någon skyldighet för åklagaren att vid en häktningsförhandling lämna över kopior av utredningen till den misstänkte. Hur den misstänkte ska få del av sådant som talar till hans eller hennes fördel bör avgöras efter vad som är lämpligt i det enskilda fallet. Kravet kan se olika ut beroende på vid vilken tidpunkt i rättsprocessen som frågan väcks.

Om SZ skulle få ta del av innehållet i det efterfrågade förhøret med en medmisstänkt i detta tidiga skede av processen skulle det uppstå en uppenbar risk för att han anpassar sina uppgifter efter vad den medmisstänkte har sagt. Det skulle i sin tur medföra att det tillvägagångssätt som numera förekommer där en yngre person tar på sig ansvaret för brott som begås tillsammans och i samförstånd skulle få avsedd effekt. Det är inte en lämplig ordning.

I det här målet har åklagaren inom ramen för sin objektivitetsplikt muntligt uppgett vid häktningsförhandlingen att en av de övriga två medmisstänkta har erkänt brottet och "tagit på sig" alla vapen och all ammunition. Såväl SZ som rätten har alltså fått del av denna omständighet inför prövningen av häktningsfrågan. SZ har kunnat angripa frågan om häktning med utgångspunkt även i denna omständighet. Han har därmed fått en insyn som tillgodoser syftet bakom bestämmelsen i 24 kap. 9 a § rättegångsbalken. Det faktum att SZ i detta skede av utredningen inte har fått ta del av ytterligare information om den medmisstänktes uppgifter innebär inte att hans rätt till en rättvis rättegång har åsidosatts.

Jag ser heller inte att det som SZ har angett som grund för sitt yrkande i häktningsfrågan kan utgöra skäl för ett beslut om att försätta SZ på fri fot.

Av här redovisade skäl bestrider jag ändring av hovrättens beslut.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan inte föranleda prövningstillstånd på denna grund.

Prövningstillstånd får vidare enligt 54 kap. 10 § första stycket 2 rättegångsbalken meddelas om det finns synnerliga skäl för en sådan prövning, såsom att det finns grund för resning eller att domvilla förekommit eller att målets utgång i hovrätten uppenbarligen beror på grovt förbiseende eller grovt misstag (extraordinär dispens).

Jag ser, mot bakgrund av hur lagtexten är utformad och befintliga förarbetsuttalanden, inte att det finns något behov av att Högsta domstolen prövar den fråga som överklagandet avser.

Jag ser inte heller i övrigt någon omständighet som talar för att prövningstillstånd borde meddelas i målet.

Något skäl att meddela prövningstillstånd med anledning av överklagandet finns enligt min uppfattning därför inte.

Katarina Johansson Welin

Eva Bloch

Kopia till:

Utvecklingscentrum.

Åklagarkammaren i Uddevalla (AM-124200-20).

Kammaråklagaren Robert Beckard.